

De røde lejesvende

– en historie om et konspirationsargument

Af Katrine Dahl

Manchet:

Konspirationsteoriene svirrer over Gyngemosen. Senest er kulturminister Brian Mikkelsen (K) gået i medierne med en advarsel om de venstreorienterede tendenser hos Danmarks Radio. Men bølgerne er gået højt i mange måneder. Retorikken giver et bud på en anderledes synsvinkel på anklagerne om røde konspirationer i statsradiofonien.

Brødtekst:

Den 29. marts 2003 fik Venstre-kandidat til EU-Parlamentet Karsten Madsen trykt en række opsigtsvækkende debatindlæg i blandt andet B.T. og Jyllands-Posten. ”Danmarks Radio fokuserer [...] på alle tænkelige små tragiske uheld i den allierede lejr og viderebringer kritikløst Saddam-propaganda, der i Danmarks Radios version får samme troværdighed som nyhedsformidling fra demokratiske regeringer i USA og Storbritannien,” skrev Karsten Madsen, hvis kommentarer ikke mindst vakte furore fordi den tidligere chefredaktør for Berlingske Tidende nu skrev i sin egenskab af regeringsudpeget medlem af Danmarks Radios bestyrelse. Der gik da heller ikke mange dage før vendingen ”de røde lejesvende” havde fundet vej ind i avisspalterne igen. Ikke overraskende var Karsten Madsens kritik faldet vært i DR2’s nyhedsprogram Deadline, Connie Hedegaard, for brystet. ”Det er ikke helt let at opfatte sig selv som en af godt 3.000 røde lejesvende i Danmarks største kulturinstitution,” lød det bistert den 5. april i Politiken fra Connie Hedegaard, tidligere medlem af Folketinget og politisk ordfører for det Konservative Folkeparti. Hun pegede på det efter hendes mening bizarre i at Horisont-bestyrelser Steffen Gram, USA-korrespondent Kim Bildsøe-Lassen, TVA’s udlandsredaktør Torsten Jantzen og mange andre ”skulle være besjælet af anti-amerikanisme.”

Nu kan man mene forskelligt om anklagerens hold i virkeligheden, men tager vi de retoriske briller på, kan vi blive klogere på den voldsomme debat. At anklage sin modpart for at ikke at have rent mel i posen hører nemlig under en særlig argumentationsform, nemlig ’ad hominem-argumentet’; i daglig tale beskrevet som det at gå efter manden i stedet for efter bolden.

Den personlige anklage

Konspirationsargumentet identificeres af Jørgensen, Kock og Rørbech i *Retorik der flytter stemmer* (1994) som en af tre former for mistænkeliggørelse af modstanderens argument. Den følgende redegørelse hvad angår konspirationsargumentets natur og effekt, finder sit holdepunkt i dette forskningsværk.

Mens debattøren med et konspirationsargument anklager sin modpart for at være et *redskab* for onde kræfter, forsøger man med et kupargument at vise, at modparten *selv* har onde hensigter. Den tredje form for mistænkeliggørelse er lakajargumentet, hvor modparten beskyldes for – måske uden selv at være klar over det eller have onde hensigter – at gå nogens ærinde.

Connie Hedegaard reagerede altså på Karstens Madsens debatindlæg som var de et skoleeksempel på et konspirationsargument: Hun følte sin troværdighed beklippet og kategoriserede svadaen fra Karsten Madsen som et direkte personangreb. Fjendtligheden er et væsentligt kendetegn ved konspirationsargumentet. Anklagen om at være redskab for onde kræfter er ikke venligt ment, og fjendtligheden er formodentlig en af årsagerne til at vi som tilskuere til en sådan debat læner os frem i stolen og lytter godt efter. ”Nu sprøjter blodet,” tænker vi måske.

Men Karsten Madsen var ikke, bedyrede han, ude efter enkeltpersoner eller enkelte udsendelser i statsradiofonien. Connie Hedegaard og Niels Bjørn Hansen, en anden stødt DR-medarbejder, havde misforstået hensigten. Madsen ville ”hverken hetze, udpege syndebukke eller udnævne ’røde lejesvende’,” selv om han var blevet skudt det i skoene, hævdede han i Politiken den 10. april som svar på Connie Hedegaard og Niels Bjørn Hansens ”ret voldsomme angreb” på ham.

Omvendt understregede Madsen at han som redaktionel leder gennem 14 år altid har søgt at presse sine medarbejdere til en skarpere og mere kritisk journalistik. Det var et svar til Hedegaard der havde ridset Madsens karriere op som blandt andet tidligere leder af Socialdemokratiets Nyhedstjeneste, tidligere chefredaktør og tidligere formand for den konservative redaktørforening. Underforstået altså ”og han er oven i købet journalist!”

På trods af at begge debattører bedyrede det modsatte, var de altså på egne vegne ikke et sekund i tvivl om debattens egentlige karakter: Der var tale om fjendtlige personangreb der gik i flæsket på troværdigheden.

I slagsmålet om troværdigheden deltog en anden nøglefigur: Lisbeth Knudsen. ”Vi har været ekstremt påpasselige i vores dækning. Belært af krigen i Afghanistan og den første golfkrig har vi indtil det hysteriske været omhyggelige med at oplyse lyttere og seere om, hvilke kilder vi citerer, og om oplysningerne er bekræftede eller ej,” erklærede DR-nyhedsdirektøren til Jyllands-Posten i en artikel om Karsten Madsens kritik den 29. marts. Et journalistisk princip om gennemsigtighed i nyhedsformidlingen blev altså til Lisbeth Knudsens forsvar mod anklagen om partiskhed.

Her var altså tre debattører – alle så absolut i sværvægterklassen i dansk presse – som hårdnakket benægtede at være redskab for onde kræfter ved at tage den journalistiske saglighed i ed. Alle tre fik travlt med at vise, at de skam var vældigt troværdige ved at henføre til deres fags krav om saglighed og upartiskhed. Overført til den retoriske terminologi gik Karsten Madsen, Connie Hedegaard og Lisbeth Knudsen i gang med at værne om og søge at højne deres *ethos*.

Retorikken identificerer, med Aristoteles som ophavsmand, talens tre appellformer: logos, ethos og pathos. Mens logos er sagen selv, det mere eller mindre faktuelle indhold eller emne, er ethos og pathos begge appeller til følelserne. Søger taleren at overbevise ved at tale til modtagerens følelser, har vi at gøre med en pathosappel, en i den såkaldte ’saglige’ debat ofte forkættet størrelse, men ikke desto mindre altid iboende i en retorisk ytring på godt og ondt. Også talerens person er uomgængelig når vi forholder os til en retorisk ytring, for eksempel et argument. Den tiltro vi viser taleren, afhænger helt af vedkommendes ethos der altså kan forstås som talerens troværdighed. Et ad hominem-argument, hvortil konspirationsargumentet hører, er et angreb på modstanderens troværdighed. Debattøren anklager i konspirationsargumentet sin modstander for at være et redskab for onde kræfter. Derfor kan debattøren bedyre lige så kraftigt han vil at der ikke er tale om et personligt angreb, men i modstanderens ører vil dette lyde hult. Det er nemlig i høj grad kompromitterende for ens troværdighed hvis det bevises at man er redskab for onde kræfter.

Så selv om Karsten Madsen benægtede at han var ude efter navngivne journalister og programmer, er det langt fra overraskende at Connie Hedegaard reagerede som havde Madsens debatindlæg handlet specifikt om hende. Det er heller ikke overraskende at Lisbeth Knudsen gik i brechen for DR’s faglige og redaktionelle troværdighed ved at trække den journalistiske saglighed og arbejdsmetode frem.

De stærke følelser

Et konspirationsargument går ikke udelukkende efter at sværte modstanderens ethos til.

Argumentformen rummer også en stærk appel til modtagernes følelser, en pathosappel. Lad os igen

lytte til Connie Hedegaards harmdirrende indlæg i Politiken. ”At alle som én skulle være personlige modstandere af krigen er en absurd påstand, som desuden er irrelevant, fordi den kun ville være relevant, hvis alle led af den vrangforestilling, at deres opgave er at divertere licensbetalerne med personlige meninger. Jamen, hør dog efter hvad der kommer ud af æteren,” spruttede Hedegaard med en stemme der tydeligt fremmanede det bryske ansigtsudtryk der måtte følge med sådan en svada.

Hvor kom den energi fra? Connie Hedegaard tog kampen op mod Karsten Madsen i en form så ingen kunne være i tvivl om at her var der stærke følelser på spil, og at hun i hvert fald var stærkt personligt engageret i debatten. Noget kunne tyde på at Karsten Madsen også havde appelleret til modtagernes følelser. Men hvordan? I debatindlægget i B.T. havde Madsen erklæret sig enig i med B.T.’s lederskribent Erik Meier Carlsen i udsagnet om at DR ”giver plads for alle tænkelige irakiske propaganda-løgne.” Voldsomheden i Madsens (og Meier Carlsens) angreb ligger i udtrykket ’propaganda-løgne’. Propaganda er karakteriseret ved at være ideologisk; ved at ville nå sine modtagere gennem massemedierne; ved at skjule noget for sine modtagere, for eksempel afsenderens mål med kommunikationen, de mulige mål med propagandaen eller selve afsenderens identitet. Ligeledes er propaganda en kommunikationsform der søger at ensrette modtagernes tro, holdninger og adfærd, skriver Charles U. Larson i *Persuasion: Reception og Responsibility*.

Madsen stak altså kniven lige i hjertet på sin modstander. At anklage nogen for at være frontperson eller frontmedie for onde skjulte kræfter er en klar appel til tilhørernes angst for at blive ført bag lyset. Og er der noget der kendetegner også den folkelige forståelse af propaganda, så er det dette at føre almindelige mennesker bag lyset. Det er i øvrigt denne angst som gennem årtusinder har sat retorikken i miskredit – mistilliden til ordets forførende magt. Og som nævnt er upartiskhed også en grundpille i den journalistiske selvforståelse.

Her ligger måske noget grundlæggende menneskeligt: En udtalt konsensus om at vi bør kunne stole på hinanden – og da især på de institutioner der konstituerer det demokratiske samfund. De mystiske skjulte kræfter i en konspiration repræsenterer frygtede bevægelser og ideologier der truer vort samfunds værdier. Gennem propaganda kan vi blive overbevist mod vores vilje og mod bedre vidende. Anklagerne fra Danmarks Radios eget bestyrelsesmedlem var alvorlige.

Og så helt uden dokumentation...

Nu gik Karsten Madsen jo ikke så langt som til at udpege Danmarks Radio som en forpost for Mohammed Saeed al-Sahafs irakiske informationsministerium. Danmarks Radio udøvede ifølge Madsens mening ikke irakisk propaganda, men *gav plads* for den. Det drejede sig om den redaktionelle balance. Madsen fandt at den adskilte sig væsentligt fra den tilsvarende krigsdækning på TV 2. Han var ikke i tvivl om at Danmarks Radios profil ligger til venstre for midten selv om dette benægtes officielt. ”Men hører man ofte P1’s Orientering, kunne man bestemt godt føle sig bekræftet i denne påstand. Ikke mindst i dækningen af Irak-krigen,” skrev Madsen i sine debatindlæg som dog intetsteds pegede på den uidentificerede magt bag de røde lejesvende. Faktisk skrev Madsen ikke en eneste gang noget om lejesvende eller skjulte kræfter. Han antydede det bare. Insinuationen er endnu et afgørende træk ved konspirationsargumentet. Og den anklagedes svar falder prompte: Bevis det!, krævede de to stærke DR-kvinder.

Kravet om dokumentation følger som regel altid i kølvandet på et konspirationsargument. Men Karsten Madsen nægtede. Da havde han ganske vist udpeget både P1’s Orientering og desuden TV-Avisen og P1-udsendelsen Refleks under et interview i DR2’s Deadline. Det sidste var dog en svips foranlediget af et hårdt pres fra interviewereren, skrev Madsen

senere og undskyldte. Han havde, skrev han, forbrudt sig mod sit eget princip om ikke at diskutere enkeltudsendelser eller enkeltmedarbejdere. Derimod måtte programpolitikken altid sættes til diskussion. Men den går ikke, mente Connie Hedegaard og stemplede Madsens kritik som ”letkøbte beskyldninger”.

Og det var et effektivt svar, ville enhver kommunikationsrådgiver mene. Opfordringen om at dokumentere sine påstande ville Karsten Madsen nemlig have særdeles vanskeligt ved at efterleve, hvilket han selv erkendte i et interview i Jyllands-Posten. Der var tale om fornemmelser af negative vinklinger på USA's og Englands rolle i konflikten, fortalte Madsen. Men den slags er vanskeligt at dokumentere. Knap et år tidligere havde foreningen Kritiske Licensbetalere, stiftet af Morten Messerschmidt fra Dansk Folkepartis Ungdom, sat sig for at overvåge DR's radio- og tv-udsendelser af årsager meget lig Karsten Madsens. ”Der er desværre alvorlige grunde til at sætte spørgsmålstegn ved DR's politiske neutralitet og respekt for de basale demokratiske forudsætninger,” hed det fra foreningen der havde ambitioner om at skaffe syn for sagen og fremvise dokumentation for Danmarks Radios venstreorienterede propaganda. Et korps af unge kritiske licensbetalere påtog sig opgaven at se og lytte til udsendelserne fra DR. Det der kunne defineres som propaganda, ville blive nedfældet i månedlige rapporter. Medieblæsten omkring Kritiske Licensbetalere er siden døet hen, men i modsætning til Karsten Madsen havde foreningen ingen berøringsangst over for navngivning af programmer og journalister der propagerede under Irak-krigen. Rapporterne fra Kritiske Licensbetalere publiceres stadig og kan studeres på www.kritiskelicensbetalere.dk.

I Kritiske Licensbeteres rapport for marts måned 2003 fremlagde foreningen således et eksempel på propaganda fra TV-avisen klokken 18.30 lørdag den 1. marts 2003. Først bliver det pågældende indslag beskrevet: ”Den amerikanske præsident Bush har ikke bare Frankrigs Chirac, Tysklands Schröder og Ruslands Putin imod sine planer om at angribe Irak - han har også en lille flok bedstemødre fra USA imod sig. De opholder sig i øjeblikket i Saddams hovedstad. Bedstemødrene opholder sig i Bagdad på trods af en amerikansk lov, der forbyder amerikanere at rejse ind i Irak. Overtrædelse af loven kan give lang fængselsstraf.”

I rapporten får indslaget derpå følgende bemærkninger med fra foreningen: ”Indslaget, som absolut ingen nyhedsværdig (sic!) har, er et forsøg på igen at spille på de følelsesmæssige toner, når det gælder om at udstille USA og Bush som verdens ondeste og ledest (sic!) nation og person. Hvorfor hører vi for eksempel aldrig om de lidelser, som Saddam Hussein har påført og stadig påfører den undertrykte irakiske befolkning? Svaret er, at dette billede strider imod den politiske overbevisning, som DR gerne vil fremme. Intet middel er for lille for DR til at spille på de emotionelle tangenter, når det gælder om at opildne til had mod USA – selv en flok aldeles ligegyldige bedstemødre i Irak kan bruges, når det gælder om at forpurre opbakningen til USA's befrielse af den lidende irakiske befolkning.”

Om end Madsen formodentligt ville have formuleret sin vurdering af indslaget anderledes, demonstrerer eksemplet fra Kritiske Licensbetalere at det er næsten umuligt at dokumentere en anklage om konspiration. Bemærkningerne fra Kritiske Licensbetalere består nemlig af en ny række postulater for hvilke nyhedsindslaget ikke giver belæg. DR tilskrives det motiv ligefrem at ville opildne til had mod USA, men hvem eller hvad i Gyngemosen der står bag disse påståede onde hensigter, kan ikke identificeres.

Det man siger er man selv

Karsten Madsen afstod altså bevidst fra at dokumentere sine påstande. Det havde sine årsager, men var samtidig her at konspirationsargumentet for alvor begyndte at knage i fugerne. Da Madsen havde åbnet debatten for de personlige angreb, var Connie Hedegaard ikke sen til at tage udfordringen op. I en sidebemærkning til Madsens samtidige kandidatur til Europaparlamentet udtrykte Hedegaard forståelse for, at Madsens udfald mod DR var ”velegnet til at få omtale på.” Det var et argument som også en anden stemme i debatten, den socialdemokratiske folketingskandidat Lars Weiss, havde fremført. Her var tale om et kupargument; et argument hvori man beskylder sin modpart for *selv* at have skjulte, onde hensigter. Kupargumentet er det mest fjendtlige af mistænkeliggørelsesstrategierne da det går direkte på modstanderens egen person. Madsen frabad sig da også i følgende debatindlæg yderligere ”unødige personangreb”.

Men et er Karsten Madsens påståede hensigter om at promovere sig selv og sit politiske kandidatur, noget andet er bagvedliggende politiske sammensværgelser. Madsens status som bestyrelsesmedlem i den nyudpegede bestyrelse for Danmarks Radio gik ikke ubemærket hen i debatten. Hvem var han talerør for? I Danmarks Radios nye struktur er bestyrelsen udpeget af kulturministeren og Folketinget, og i den nuværende sammensætning repræsenterer seks af bestyrelsens i alt ni medlemmer borgerlige interesser, påpegede dagbladet Informations chefredaktør David Trads i en leder den 2. april 2003. Med det borgerlige flertal i bestyrelsen i DR ville der ifølge Trads blive tale om en ”uhørt politisk kontrol” af DR. En ny konspirationsteori var født.

Returangrebet, den omvendte konspirationsteori, bredte sig. Andre end Danmarks Radio blev anklaget for at nægte at give taletid til højrefløjen og favorisere venstrefløjen. Under overskriften ”Det borgerlige martyrium er digt” gik statskundskabsstuderende Simon K. Hansen og Thomas H. Jelstrup den 18. juli 2003 i rette med Weekendavisen der ifølge de to studerende gentagne gange havde portrætteret forskerne David Gress og Bent Jensen som martyrer, uglesete på de danske universiteter. Blandt andet i Weekendavisen tegnede der sig altså et billede af at borgerlige politikere og meningsdannere ikke kan komme til orde i de ’røde’ medier. Intet kunne dog være mere forkert, mente Hansen og Jelstrup. Faktisk forholder det sig stik modsat: ”Vi har borgerligt flertal i Folketinget og et overtal af borgerlige medier – Jyllands-Posten, Berlingske Tidende, B.T., Weekendavisen og TV 2 – der samlet når ud til langt flere læsere og seere end de forkætrede institutioner Politiken, Information og DR,” skrev Hansen og Jelstrup og satte trumf på ved at minde læserne om at Connie Hedegaard, nyhedsværten på DR2’s Deadline, er tidligere konservativ toppolitiker. Og således var ringen sluttet. Konspirationsargumentets iboende risiko for at anklagen vendes mod afsenderen, var blevet til virkelighed for Karsten Madsen og de borgerlige – og argumentet tog tillige en ekstra tur rundt om blokken. Connie Hedegaard måtte inden for blot få måneder se sig selv karakteriseret som først rød og senere sort lejesvend.

Er det et godt argument?

I sidste ende handler brugen af personangreb om etik. Hos argumentationsteoretikere der bekender sig til logiske argumentationsprincipper, er ad hominem-argumentet utilladeligt. Det retoriske syn på argumentation er dog mere pragmatisk, idet talerens troværdighed tillægges stor betydning. Jørgensen, Kock og Rørbech har i *Retorik der flytter stemmer* dog vist at mistænkeliggørelse af modstanderen næsten aldrig er et virkningsfuldt argument. Tværtimod er effekten som regel stik modsat – et konspirationsargument har tendens til at smitte negativt af på afsenderen, ikke på den modstander som søges mistænkeliggjort. Som tilhørere til en debat spækket med konspirationsargumenter vil de fleste af os formentlig reagere med skepsis. Der er noget mistænkeligt ved en debattør der er meget fjendtlig over for sin modstander. Samtidig er insinuationer om skjulte hensigter på grænsen til det uredelige, fordi det er særdeles vanskeligt både

at bevise og modbevise sådanne anklager. Debatten risikerer at blive baseret på postulater og at give bagslag, så vi drukner i konspirationsteorier.

Men er det altid forkert at advare mod skjulte, onde hensigter hos sin modstander? Selv om det er vanskeligt, ofte næsten umuligt, at dokumentere sådanne påstande, viser stormen om DR's røde lejesvende at frygten for at blive ført bag lyset af medierne er stor blandt såvel meningsdannere som befolkning. Vi hverken kan eller skal vige uden om en sådan troværdighedsdebat, uanset hvilken side, hvis overhovedet nogen, vi bekender os til. Men konspirationsargumenter nedbryder det konstruktive rum som en sådan debat bør foregå i.

Hvis du vil læse mere

Charlotte Jørgensen og Merete Onsberg: *Praktisk argumentation*, Ingeniøren Bøger, 1999

Charlotte Jørgensen, Christian Kock og Lone Rørbech: *Retorik der flytter stemmer. Hvordan man overbeviser i den offentlige debat*, Gyldendal, København, 1994

James C. McCroskey: *An Introduction to Rhetorical Communication*, (7. ed.), Allyn and Bacon 1997 (1968)